

Tusculum

2018
SOLIN-11

Tusculum

11

Nakladnik

Javna ustanova u kulturi
Zvonimir Solin
Kralja Zvonimira 50
Solin

Za nakladnika

Tonči Čićerić

Glavni urednik

Marko Matijević

Uredništvo

Joško Belamarić
Nenad Cambi
Dino Demicheli
Josip Dukić
Arsen Duplančić
Miroslav Katić
Šime Marović
Dražen Maršić

Grafičko oblikovanje i priprema za tisak

Marko Grgić

Tisak

Suton Graf Zagreb

Za tiskaru

Tihomir Kujundžić

Naklada

500 primjeraka

Časopis je uvršten u podatkovne baze: ESCI (Emerging Sources Citation Index), DOAJ (Directory of Open Access Journals), AWOL (The Ancient World Online), Hrčak (Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske).

Izdavanje časopisa novčano podupiru Grad Solin,
Ministarstvo znanosti i obrazovanja i Županija splitsko-dalmatinska.

UDK 908(497.5-37 Solin)

Tiskana inačica: ISSN 1846-9469

Mrežna inačica: ISSN 1849-0417

Tusculum

Časopis za solinske teme

11

Solin, 2018.

Sadržaj

7-16	Nikola Cesarik	Bilješka o Tiberijevu natpisu CIL 3, 3199 = 10157 iz Salone
17-34	Inga Vilogorac Brčić	Kibelina salonitanska svetišta u svjetlu epigrafskih izvora
35-59	Nino Švonja	Natpisi kao spoliji u Vranjicu
61-76	Ante Rendić-Miočević	Nekropola na lokalitetu <i>in horto Metrodori</i> u svjetlu novih istraživanja: staro izvješće u novom ruhu
77-85	Nenad Cambi	Konstancijev natpis uzidan u kuću Tavilić u Trogiru
87-105	Ana Demicheli – Dino Demicheli	Salona 541. godine – sarkofag vaginarija Saturnina, <i>fabrica Salonitana armorum</i> i Justinijanska kuga
107-122	Ivan Alduk	Solinske utvrde (II) – Mletački kaštel na mostu
123-155	Ivan Grubišić	Solinski Katići Mornari
157-176	Ivan Grubišić – Milan Ivanišević	Krštenja, vjenčanja i ukopi u Solinu od godine 1670. do 1812.
177-186	Antonia Trze Biuk	Život i književno stvaralaštvo Beatrice Speraz
187-205	Arsen Duplančić	Thomas Graham Jackson, don Frane Bulić i Salona
207-232	Blanka Matković	Iz povijesti solinskoga područja u Drugom svjetskom ratu i poraću: Hrvatska seljačka stranka kroz dosje Joze Bulja (1945. – 1961.)
233-255	Mirko Jankov	Pučki crkveni napjevi <i>Jobova štenja</i> za pokojne iz Klisa, Solina, Vranjica, Mravinaca i Kučina – transkripcije i komparativna analiza
257-264	Katica Obradović	Razvoj pedijatrije u Solinu – Pobol i procijepljenost dojenčadi i predškolske djece od 2007. do 2017.
265-267	Marko Matijević	In memoriam – Špiro Žižić (10. 9. 1951. – 3. 9. 2018.)
269-275	Mario Matijević	Bibliografija Časopisa za solinske teme <i>Tusculum</i> (broj 1-10)
277		Naputak suradnicima <i>Tusculuma</i>

Ivan Alduk

Solinske utvrde (II)

Mletački kaštel na mostu

Ivan Alduk
HR, 21210 Solin
A. Starčevića 146
alduk.ivan9@gmail.com

U radu se obrađuje povijest nestaloga mletačkog kaštela kod mosta u Solinu na lijevoj obali donjega toka Rike (Jadra). Povezivanjem pisanih izvora i prikaza nastalih tijekom 16. i 17. stoljeća rekonstruirana se nastanak, razvoj i izgled ove utvrde. Njezina gradnja se stavlja u povijesni kontekst neprestanih većih ili manjih sukoba Mletačke Republike s Osmanskim Carstvom u Dalmaciji te mletačkih pokušaja da očuva svoje posjede i turskih da proširi svoje. Jedan zaboravljeni nalaz (natpis splitskoga kneza Z. Pasqualiga) donosi nam dio priče o solinskoj povijesti 18. stoljeća i o mjestu na kojem je stotinu godina prije toga stajao spomenuti kaštel, a koje je do pada Republike ostalo mjesto s predstavnicima mletačke vlasti u Solinu.

Ključne riječi: Solin, Jadro, kaštel, most, Mletačka Republika, Osmansko Carstvo, Zuane Pasqualigo

UDK: 930.253(497.5 Solin):725.96

Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 27. lipnja 2018.

Tijekom službenih procesija dužda i *Signorije* koje bi obilazile različite gradske crkve, prema jednom drevnom mletačkom običaju, pratilo ih je šest barjaka – po dva bijela, plava i crvena. U vrijeme kada je Venecija bila u miru na čelu bi bili bijeli barjaci, u razdoblju primirja put bi predvodili plavi, dok su u vrijeme rata prvi bili crveni barjaci. Na Uskrs godine 1570. (iako praktički u miru sa svima pa i s Osmanskim Carstvom) na čelu procesije za večernju misu u crkvi sv. Zaharije stajali su crveni barjaci najavljujući tako neizbježan rat s Turcima! Dan kasnije Girolamo Zane imenovan je za kapetana mora (*Capitano generale da Mar* – vrhovni zapovjednik mletačke mornarice), a već sljedeći dan u Veneciju je stigao izaslanik Selima Drugoga (Pijanice) i zatražio da Republika preda Cipar ili će ga sultan zauzeti silom.¹ Rat koji je uslijedio poznat je u povijesti kao Ciparski rat i trajao je do godine 1573. Najpoznatija bitka dogodila se početkom listopada 1571. na moru kod Lepanta (na ulazu u Korintski zaljev). Nakon rata Prevedra Republika ostala je bez velikoga dijela svojega *Stato da Màr*. Zauvijek je izgubila Cipar,

a na dalmatinskom su kopnu njezini posjedi svedeni na uski obalni pojas.

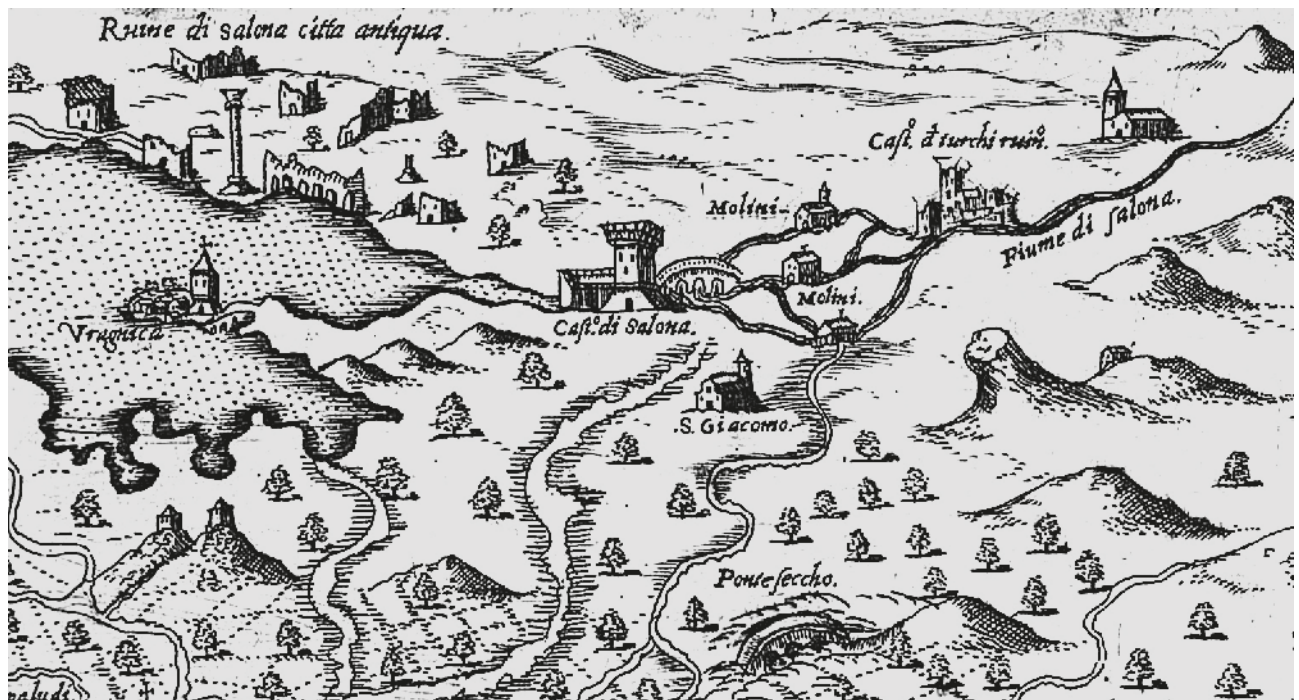
Jedna manja i dramatična epizoda toga rata, važna za našu lokalnu povijest, dogodila se u srpnju 1571. u Solinu. Vojna posada, sastavljena od Talijana (ne Mlečana!), predala je Turcima kaštel kod mosta na donjem toku rijeke Jadrana.² U ovom članku baviti ćemo se upravo ovim, nažalost nestalim, mletačkim kaštelom kod mosta na solinskoj Rici (sl. 1).

Mletački kaštel nalazio se na lijevoj obali Jadrana uz cestu (s njezine zapadne strane) koja je vodila iz Splita preko Dujmovače prema Solinu i Klisu, neposredno ispred mosta koji je na tom mjestu premošćivao rijeku. Most je bio uzak i strm, a godine 1911. urušio se zbog trošnosti nakon čega je na njegovu mjestu izgrađen novi, koji povezuje solinske predjele Meterize i Širinu, a postoji i danas. O vremenu gradnje prvoga teško je reći nešto više. Dyggve gradnju datira u srednji vijek,³ dok izvještaj splitskoga kneza Nikole Correra iz godine 1583. spominje kameni most na četiri svoda (luka) kojega je, kako kaže, izgradio

1 J. J. Norwich 1983, str. 467.

2 O svemu detaljnije dalje u tekstu.

3 E. Dyggve 1989, str. 160, 165.

Slika 1

G. F. Camocio, *Prikaz solinskoga kaštela godine 1571.*

car Dioklecijan,⁴ aludirajući na njegovo antičko podrijetlo (sl. 2).⁵ Svakako, most je morao biti sagrađen prije godine 1510. kada se po prvi put spominje tvrđava u Solinu. Naime, kod Marina Sanuda je sačuvana vijest iz ožujka 1510. po kojoj je splitski knez, nakon čestih turskih upada u mletački teritorij, tražio od zastupnika komune (*oratori*) da dovrše gradnju utvrde u Solinu (*si compia la forteza di Salona*), ali i ostalih stražarnica (*altre garde*) koje nisu dovršene, a koje su u opasnosti tijekom turskih upada na ovaj teritorij.⁶ Radilo se o dovršetku kule na kraju mosta te stražarnicama kakve su nam sačuvane na prikazu Klisa i Solina s početka 16. stoljeća.⁷

Izvještaj Giovannija Mora (Maura), kojega piše na galiji u splitskoj luci 1. travnja 1520., potvrđuje da je u toj prvoj fazi bila sagrađena samo kula. Naime, on preporučuje da se oko solinske kule izgradi revelin (utvrđeno dvorište)

za stanovanje stratiota (lake konjice) čime bi se godišnje uštedjelo oko 40 dukata s obzirom na to da oni stanuju u Splitu. Revelin bi poslužio i kao zaklon lokalnom stanovništvu, a gradnja bi koštala oko 150 dukata.⁸ Četiri godine kasnije revelin još nije sagrađen pa tadašnji *capitan armorum* i jedan od najpoznatijih mletačkih kondotijera Malatesta IV. Baglioni (sl. 3) spominje kulu i kaže kako se uz nju lako može napraviti ograđeno/utvrđeno dvorište (*un bono reducto*) jer bi to bilo korisno i splitskoj i trogirskoj komuni.⁹ Godine 1525. sindici za Dalmaciju Leonardo Venier i Girolamo Contareno govore o kaštelu iznad rijeke (i ostalim manjim utvrdama u Solinu) naglašavajući njegovu izuzetnu važnost kao »vrata« splitskoga i trogirskega teritorija.¹⁰ Sva ova nastojanja oko dodatnoga utvrđivanja solinskoga kaštela nisu, nažalost, urodila plodom. Razlog tome treba tražiti koliko u mletačkoj inertnosti te

4 G. Novak 1964, str. 338.

5 Na dataciju u srednji vijek upućivala bi donekle i forma mosta s povišenim središnjim dijelom. Međutim to je tema za neki drugi rad.

6 M. Sanudo 1863, str. 342. Kao i u primjeru Gradine, Katić i ovdje unosi dosta zbrke, iako u tome nije jedini. On gradnju mosta i tvrđave na »glavi mosta« smješta u godinu 1509. te ih vezuje za jedan turski upad u ovo područje i pljačku K. Sućurca. L. Katić – Ž. Rapanić 1971, str. 105. U listopadu 1509. Sanudo bilježi spomenutu pljačku i upad Turaka, ali solinski most i tvrđava se te godine ne spominju. M. Sanudo 1863, str. 318.

7 V. Firić 2001, str. 10. Nažalost, autor ne navodi izvor ove karte, a riječ je o karti s prikazom šire splitske okolice.

8 Š. Ljubić 1876, str. 161-162.

9 Š. Ljubić 1876, str. 189-190. Slika koju ovdje objavljujemo preuzeta je s https://it.wikipedia.org/wiki/Malatesta_IV_Baglioni#/media/File:Parmigianino_015.jpg

10 Š. Ljubić 1877, str. 16.

Slika 2
M. Olivero, *Most u Solinu 1892.*, Muzej grada Splita

nezainteresiranosti stratiota za boravkom u Solinu, toliko i u turskim ometanjima toga posla. Ipak, s gradnjom se započelo vjerojatno 1531. ili početkom 1532. Izravan povod za konačni početak gradnje revelina je zasigurno gradnja turske utvrde u Gradini koja je završena u srpnju 1531. i nakon toga se dodatno utvrđivala i naoružavala.¹¹ U ožujku te godine u Solinu su se našli splitski knez Leonardo Bollani i generalni providur za Dalmaciju Georgio Pizzamano, i to na početku gradnje revelina koju su nekoliko puta pokušali prekinuti Turci iz utvrde u Gradini.¹² Isti splitski knez po povratku sa svoje dužnosti, u srpnju 1534., izvješćuje mletačku *Signoriju* kako je oko ove utvrde hitno potrebno dovršiti započeti revelin za smještaj stratiota. Trideset stratiota je stalno potrebno za nadzor Splitskoga polja, a njih 10 uvijek mora biti u solinskom kaštelu. Majstori i vještaci (*prothi et periti*) radove su procijenili na 300 dukata (bez drvene građe).¹³ Iz vijesti koje

slijede možemo pretpostaviti da su nakon toga datuma revelin i smještaj za stratiote uistinu i napravljeni. Pretpostavljamo da je završetak te gradnje vezan za sve češće turske upade i pokušaje osvajanja Klisa, odnosno da je revelin dovršen neposredno prije pada Klisa u turske ruke godine 1537. ili neposredno nakon toga. Tim više jer je početkom kolovoza 1537. napadom turske mornarice na Krk započeo novi tursko-mletački rat.¹⁴ Nakon ovog vremena uz revelin se više ni u jednom izvoru ne spominje njegov dovršetak već nešto sasvim drugo iz čega zaključujemo da je taj dio utvrde sagrađen do kraja.

Godine 1553. u Dalmaciju je za sindika poslan Giovanni Battista Giustiniano. On opisuje kaštel na obali solinske Rike koju na tom mjestu premošćuje kameni most što se naslanja/nastavlja na utvrdi (*contiguo alla detta forteza*). U utvrdi, u kojoj su uvijek petorica vojnika, često se sklanja i lokalno stanovništvo. Međutim, Giustiniano

11 I. Alduk 2015, str. 192-193.

12 F. Rački 1889, str. 148; I. Alduk 2015. Vinjalić pak spominje događaj iz 1540. kada su navodno Turci u Solinu izgradili jednu kulu odakle su napadali solinski most. G. Vinjalić 2010, str. 40. Inače, Vinjalićevo spominjanje mosta i solinske utvrde puno je nejasnoća i vjerojatno krivih interpretacija. Naime, on gradnju utvrde na mostu u Solinu pripisuje Turcima i kaže da se to dogodilo godine 1570. Isto tako kaže da su u zimu te godine i tu utvrdi u Kamen zauzeli Mlečani. G. Vinjalić 2010, str. 48, 50.

13 Š. Ljubić 1877, str. 106-107.

14 Rat započinje 1536. kada u napadu na dijelove Italije sudjeluju Francuzi pod Franjom I. i Turci kao saveznici. Venecija se u taj rat nije odmah uključila.

kaže da se tamo mora smjestiti konjicu koja tada boravi u Splitu jer bi odatle puno bolje mogla braniti ovaj teritorij. Ali prije toga bi trebalo popraviti prostorije za smještaj u utvrdi (*refabricar le stanze in detto castello*) jer su ih spalili isti stratioti (*gia brusciate da essi stratioti*).¹⁵ Gotovo iste riječi ponavlja i sindik Antonio Diedo.¹⁶ Očito je da stratioti, od kojih su većina bili stranci i plaćenici u mletačkoj vojsci (sudeći po imenima njihovih zapovjednika), nisu željeli stanovati u Solinu te su na sve moguće načine nastojali ostati u Splitu. Nekoliko godina kasnije, 1557., splitski knez Alojzije Ferro u svom izvještaju jasno ističe kako »mletačkoga« Splita ne bi bilo da ga ne čuvaju straže u solinskom kaštelu, na Kamenu i u Papalićevoj kuli na Žrnovnici. U Splitu se tada nalazi 45 stratiota. Za popravak »smještajnih jedinica« solinskoga kaštela potrebno je oko 200 dukata – riječ je o osam do deset malih kuća sa svodom (*casupole in volto*). Uza sve ove vijesti knez ukazuje na opasnost osnivanja turske skele (trgovišta) u Solinu i na ušću Žrnovnice, što bi bilo vrlo loše za Split i čitavu Dalmaciju.¹⁷ Vjerojatno iz iste godine, 1557., potječe i izvještaj jednoga mletačkog poslanstva iz Carigrada. Autor spominje, između ostaloga, most s kulom u Solinu te nešto što bi mogli prevesti kao ograđeni prostor iako je upotrijebio turcizam koji označava dvor ili palaču (*et un poco di seraglio di murro*). Po piščevim riječima sve to se naziva *il castello di Salona* i u mletačkoj je vlasti.¹⁸ Na opasnost od osnivanja turskoga trgovišta na tom prostoru upozoravaju i sindici Michiele Bon i Gaspere Erizzo godine 1559. spominjući pri tome i četvoricu vojnika u solinskom kaštelu te stalna turska nastojanja da se granica pomakne prema jugu (preko Jadra).¹⁹ Iz godine 1567. potječe detaljni izvještaj splitskoga kneza Antonija Pasqualiga koji solinsku utvrdnu zove *citadela (torre con una cittadella, cittadella della tore di Salona)*. Ona se nalazi u podnožju kamenoga mosta i u njoj što prije treba urediti smještaj za stratiote, a za to je potrebno oko 100 dukata. Naime, kada se odatle pucnjem iz topa najavi dolazak Turaka i upad na

Slika 3
Parmigianino, Malatesta IV. Baglioni, Kunsthistorisches museum, Beč

mletački teritorij, previše vremena prođe dok se stratioti (i ostali) organiziraju u Splitu i krenu ususret Turcima. Dru-goga mosta na rijeci nema pa Turci i ostali koriste gazove i plićake za prijelaz.²⁰

I sada dolazimo do nesretnih događaja spomenutih na početku ovoga rada. U ljeto godine 1571., u jeku Ciparskoga rata i nakon što je Venecija padom Nicosije, a ubrzo i Famaguste, izgubila Cipar, posada solinskoga kaštela predala se kliškom sandžakbegu. Jasno je da su Turci dugo godina nastojali zauzeti ovu utvrdnu, a splitski knez Andrija Michieli nas upozna je i s ponešto drukčijom

15 Š. Ljubić 1877, str. 216. Kao razlog tome nerazumnom činu navodi se da su *stanzie* bile neudobne (možda drvene?). Ljubićev prijepis i novi prijevod ovoga »putopisa« objavljen je nedavno, Lj. Šimunković 2011, str. 56. O svemu nešto više u nastavku.

16 Š. Ljubić 1880, str. 28. Izvještaj mletačkoga poslanika u Carigradu Catarina Zena iz godine 1550. ne spominje solinski kaštel, ali je zanimljiv u opisu dijela puta između Klisa i Solina. Zena je na povratku iz Carigrada pred Klisom dočekao kliški dizdar i kapetan te je s njim jahao gotovo do mosta u Solinu gdje je poslanika dočekao splitski knez s brojnom pratnjom sastavljenom većinom od gradskih plemića (muškaraca i žena). Sljedećeg dana onaj isti dizdar je Zenu na dar poslao šest uškopljenih ovnova – kastrata. P. Matković 1878, str. 245-246.

17 Š. Ljubić 1880, str. 105. Zanimljivo je da knez spominje i uglednoga mletačkog trgovca Fabricija Salvaressa koji je naoružao jedan brod te njime odlazio na ušće Žrnovnice i Jadra s izlikom da nadgleda turska kretanja, a zapravo kako bi trgovao s Turcima, što je mletačka vlada (po kneževim riječima) na tim prostorima zabranila. Salvaresso je osobno i poslovno bio izuzetno vezan za ove krajeve, posebno otok Hvar. A. Tudor 2009.

18 P. Matković 1878, str. 249-250.

19 Š. Ljubić 1880, str. 123-124.

20 Š. Ljubić 1880, str. 183-184, 187. U svom izvještaju iz iste godine zapovjednik konjice u Dalmaciji Zuane Mocenigo ne spominje solinski kaštel i tamošnje probleme. Š. Ljubić 1880, str. 189-197. U izvještaju generalnoga providura Zuane de Lezze iz godine 1570. spominje se samo usputno. Š. Ljubić 1880, str. 259.

slikom cijeloga događaja.²¹ Naime, kliški sandžakbeg Ferhat (nećak Mehmed-paše Sokolovića?) polako je stezao obruč oko Splita blokirajući ga s kopnene strane, a posebnu pažnju posvetio je osvajanju spomenute utvrde u Solinu.²² A sve to na zadovoljstvo, ali i traženje – ni više ni manje nego – Mihrimah, kćeri Sulejmana Veličanstvenoga i žene već pokojnoga velikog vezira Rustem-paše Hrvata (*a satisfazione della soltana fo moglie de Rosten bassa*). Inače sultanija je od svoga muža naslijedila posjede i mlinove u Solinu.²³ Proširile su se i vijesti da je solinski kaštel napušten, bez oružja i municije pa je Michieli tamo otišao ne štedeći pri tome truda niti se bojeći za vlastiti život (*alcuno sparagno di fatica ne di pericolo della vita*).²⁴ Po kneževim riječima napad na solinski kaštel uslijedio je 20. srpnja 1571. i utvrda je brzo predana iako Turci nisu imali artiljerije. Dapače, Splitski su brodom došli do Vranjica odakle su cijeli dan napadali Turke te više njih ranili. Ipak, sljedećega jutra posada solinskoga kaštela bezrazložno se predala (*senza alcuna raggione*). Ono što je tada uslijedilo, a radi se o spaljivanju i uništavanju Vranjica od strane »naših« (*dalli nostri proprii*), ni sam knez nije uspio razumjeti i objasniti. Nakon toga Turci su napali nadbiskupov kaštel u Sućurcu, a na moru oko Splita (vjerojatno u Kaštelanskom zaljevu) pojavila se i turska flota. Tadašnji generalni providur Giacomo Foscarini u svom poznatom i detaljnom izvještaju također piše o ovom događaju.²⁵ I u njegovu izvještaju se naglašava kako su obje utvrde (Solin i Kamen) zauzete izdajom i kako je sada kula na Glavičinama (današnja Turska kula) jedina splitska predstraža.²⁶ Foscarini kaže kako su Turci nakon zauzimanja ojačali kaštel te oko njega iskopali kanal u dužini od oko 40 koraka (oko 70 metara) i napunili ga vodom iz Jadra. Svi mletački izvještaji koji slijede redom žale za gubitkom ovih dviju utvrda. Onaj sindika Andrije Giustiniana i

Ottavijana Valiera iz godine 1575. kaže da je splitski knez Michieli izdajnike nemilosrdno povješao (*impiecare per la golla*) te da je gubitak utvrde rezultat činjenice da su je čuvali Talijani, odnosno ni domaći ni Mlečani (*ma date in custodia all'Italiani sono state miseramente perse*).²⁷ Godine 1583. Nikola Correr, splitski knez i kapetan, u svom izvještaju govori o mostu i utvrdi s revelinom u kojoj Turci drže šezdesetak ljudi te nešto artiljerije i arkebuza.²⁸

Turska posada je u kaštelu boravila i u 17. stoljeću te je tu dočekala godinu 1647. i napad generalnoga providura Leonarda Foscola u sklopu njegove »pripreme terena« za zauzimanje Klisa koje će uslijediti godine 1648. Iako se u detaljima razlikuju, o oslobođenju solinskoga kaštela od Turaka sačuvana su dva izvještaja. Prvi donosi Franjo Difnik.²⁹ Foscolo je Solin zauzeo pješastvom i brodovima. Napao je i kamenu kulu s utvrđenim dvorištem kod mosta. Turci su se nakon kraće opsade povukli u kulu, ali ih je požar prisilio da je napuste i pobjegnu u Klis. Po Foscolovoj naredbi kula i »ograda« su tada porušene minama (uz još neke kule u okolici i mlinove na rijeci). Nepoznati suvremenik događaja (autor jednoga od brojnih panegirika u čast L. Foscola) donosi nešto drukčiji, ali vrlo sličan opis događaja.³⁰ Turci su se povukli u kulu odakle su, nakon dolaska Foscolovih topova, kroz skrivena vrata (*falsa porta*) pobjegli put Klisa. Nakon toga uslijedio je turski protunapad iz Klisa koji je Foscolo odbio, a pri tome je bio spreman srušiti i most na Jadru (možda ga je čak i srušio). Rušenje utvrde se ne spominje. Uz ovaj zadnji dokument u citiranim *Mletačkim uputstvima i izvještajima* donosi se i prikaz napada na solinski kaštel (sl. 4).³¹ Na grafici s prikazom Foscolova osvajanja Klisa godine 1648. prikazani su kula i most s legendom *C(astello) da Salona*.³² Utvrda je po svoj prilici tada već bila uništena (barem većim dijelom) pa ovaj prikaz može zbušnjivati. Ipak valjalo bi istaknuti i naš osobni dojam koji nam

21 G. Novak 1964, str. 130. Mlečani su na turskom teritoriju imali brojne uhode koje knez spominje u svom izvještaju.

22 G. Novak 1978, str. 976-978. Na isti način i u isto vrijeme zauzeta je i utvrda na Kamenu. D. Kečkemet 1980.

23 I. Alduk 2010.

24 G. Novak 1978, str. 978-983. Andrija Michieli je na dužnosti splitskoga kneza i kapetana bio od listopada 1569. do travnja 1573. Radi se o jednom od energičnijih mletačkih gradskih upravitelja. Njegov prethodnik Francesco Gritti ostavio je praznu blagajnu, a Michieli je u zaista jadnom stanju zatekao i gradske bedeme. Nekoliko puta je obranio Split od turskih napada, obnovio dio bedema, vladao gradom u vrijeme izuzetno teških i dramatičnih godina Ciparskoga rata, pokušao i dijelom uspio obuzdati širenje kuge, suprotstavio se središnjoj vlasti i brodove nakrcane žitom za Veneciju ostavio u Splitu pišući o tome jasno i otvoreno Vijeću desetorice.

25 G. Novak 1964, str. 18.

26 A. Duplančić 1986.

27 G. Novak 1964, str. 170-171. Vidi prijevod ovoga dijela: V. Morpurgo 1962, str. 203-204. Jedan kasniji panegirik u čast L. Foscola iz 1647. (autora Apostola Zena) spominje i nekoga narednika (*caporal*) Messellu koji je godine 1571. solinsku utvrdu predao Ferhat-begu (kliškom sandžakbegu). Zeno kaže da ga je za kaznu splitski knez objesio za nogu (noge) na vratima splitskoga kaštela prema moru i tako ostavio da umre. G. Novak 1972, str. 250.

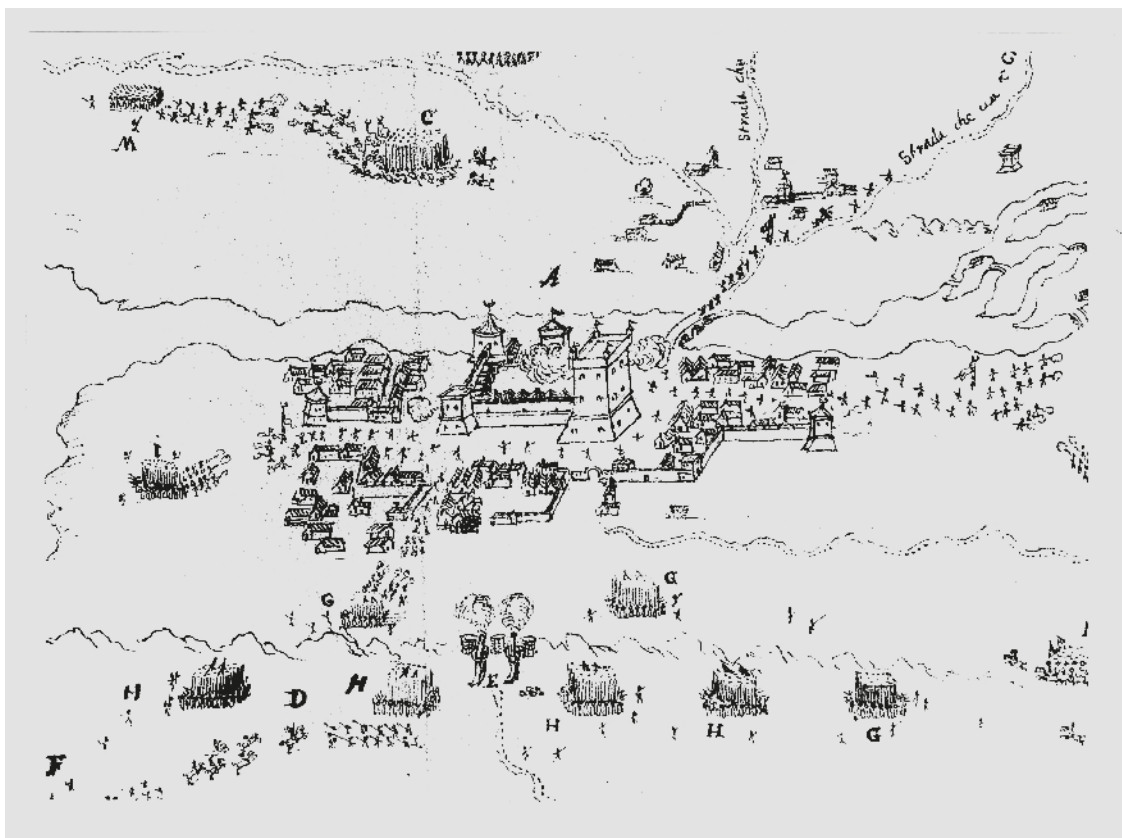
28 G. Novak 1964, str. 338.

29 F. Difnik 1986, str. 136-137.

30 G. Novak 1972, str. 70.

31 G. Novak 1972, tab. XII. Na ustupljenoj fotografiji ovoga uvećanog prikaza zahvaljujem kolegi Arsenu Duplančiću.

32 F. Difnik 1986, sl. 5; V. Firić 2001, str. 19.

Slika 4

Nepoznati autor, *Napad na solinski kaštel 1647.*, Biblioteca nazionale Marciana, Venecija

govori da je ovaj prikaz rađen na temelju ranijih prikaza Splita, Solina i Klisa dok je utvrda kod solinskog mosta još uvijek postojala. Dapače, ona se i dalje nalazi prikazana na Coronellijevoj karti Splita i okolice iz godine 1694. (sl. 5).³³ Međutim, na Calergijevoj karti iz 1675. spominje se samo most.³⁴ Svakako, utvrda je do kraja 17. ili početkom 18. stoljeća bila velikim dijelom porušena,³⁵ a na jednom manjem dijelu Venecija je izgradila kvartir za vojnike i carinarnicu. U izvještaju inženjera Giovannija Francesca Rosinija iz 1749. spominje se bazana kod mosta u Solinu.³⁶ Mletački kvartir,

a vjerojatno i bazana, na ovom su mjestu sagrađeni i prije 1732. kada se u Solinu spominje vojna posada (26 »prekomorskih« pješaka s časnikom) koja tu boravi stalno. Te godine joj je zadatak bio (vjerojatno kod mosta) prihvaćati turske karavne (koje bi do tu dopratila kliška posada) i pratiti ih u Split.³⁷

O smještaju i izgledu mletačkoga kaštela u Solinu moguće je nešto reći na temelju sačuvanih starih karata i prikaza te ovdje citiranih izvora. Kaštel se nalazio na lijevoj obali Jadrana na mjestu kasnijega mletačkoga kvartira za

33 M. Kozličić 1995, str. 245, 261, 264, 265. Uvijek postoji mogućnost da se Coronelli kao i ostali kartografi više ili manje služi ranijim predlošcima, kartama i portolanima. Napominjemo da je ovaj Coronellijev prikaz u citiranoj knjizi tiskan zrcalno tako da su istok i zapad »zamijenili mjesta«.

34 L. Katić 1993, str. 308. Karta je prelomljena i oštećena upravo na mjestu mosta i utvrde. Inače radi se o karti koja je izuzetno velik i vrijedan izvor različitih podataka, a koja nikada nije bila predmetom detaljnijega istraživanja. Osim Katićeva citiranog rada, o ovoj karti je pisano i u M. Kadi [1999]. Karta se čuva u Državnom arhivu u Zadru i u lošem je stanju. Detalj te karte s područjem oko Gospina otoka i donjeg toka Jadrana objavljen je i u A. Duplančić 1999, str. 11.

35 Na karti Dalmacije iz godine 1702. utvrde više nema i prikazan je samo most. A. Duplančić 1993, str. 206.

36 D. Bilić 2013, str. 90, 251. Bazana, od turske riječi *bazar* – trgovište, mjesto gdje se prodaje roba (ali i mjesto gdje se roba skladišti i čuva). U Sinju, Imotskom, Vodicama i Klisu riječ i danas postoji (u različitim inačicama) kao ime dijela naselja i označava mjesto gdje se nekada trgovalo, obično na prilazu središnjem dijelu naselja ili utvrdi.

37 Budući da se u Dalmaciji i u Splitu tada pojavila kuga, 15. svibnja 1732. providur za zdravstvo izdaje proglas u 27 točaka s uputama i naredbama kako postupati u različitim slučajevima, pa tako i s karavanama koje iz Osmanskoga Carstva (Bosne) stižu u Split, N. Bajić-Žarko 2004, str. 114, 116, 119.

Slika 5
V. M. Coronelli, Solin oko godine 1694.

vojnike koji se stajao sa zapadne strane ceste na prilazu mostu iz pravca Splita.³⁸ Kvartir je služio kao smještaj vojnicima koji bi do Splita pratili turske trgovačke karavane, a već je 1804. gotovo u potpunosti srušen. Preko puta kvartira, istočno od ceste na prilazu mostu iz pravca Splita, stajala je do Drugoga svjetskog rata mletačka carinarnica. Frane Bulić i Lovre Katić spominju toponim Kvartir za cijeli ovaj predio s kućama (obitelji Bulić) koje su velikim dijelom porušene tijekom njemačkoga bombardiranja u Drugome svjetskom ratu.³⁹ I kvartir za vojnike kao i carinarnica bile su kuće manjih dimenzija (kvartir oko 10 x 8 metara). S druge strane mletački kaštel je bio znatno veći. Solitro donosi podatak (pismo splitskoga kneza vjerojatno iz godine 1574.)

o izgledu i dimenzijama solinske utvrde.⁴⁰ Radi se o kuli s revalidom, tj. citadelom dimenzija 20 x 10 koraka (oko 34 x 17 metara).⁴¹ Unutra se nalazi desetak manjih drvenih kuća s jednom koju Turci nazivaju džamijom (a u kojoj inače borave stranci?!). Točnu poziciju mletačkoga kaštela danas je teško precizno odrediti s obzirom na intenzivnu gradnju u tom dijelu Solina koja je velikim dijelom utjecala na izgled toga prostora. Svakako, prilično je sigurno da je kaštel stajao na prilazu mostu u njegovoj neposrednoj blizini, vjerojatno sa zapadne strane ceste koja je prilazila mostu iz pravca Splita (sl. 6).⁴²

Mletački kaštel u Solinu započinje svoj razvoj kao kula koja čuva prilaz mostu, što je u fortifikacijskoj arhitekturi

38 A. Duplančić 1987, str. 156, 162, 172, 175.

39 F. Bulić 1913, str. 7; L. Katić 2007, str. 21.

40 V. Solitro 1989, str. 184.

41 Za visinu zida se kaže da je 10, ali ne znamo čega. Pretpostavljamo da se može raditi o mletačkoj stopi (0,34 m) ili laktu (0,68 m), što znači da je bedem mogao biti visok od oko 3,5 do 6,5 metara. Istovremeni bedemi obližnjih Kaštela (naselja) imaju slične visine. K. Marasović 2002, str. 424.

42 Moguće je također, sudeći po Dilichovu crtežu, da je na tom mjestu postojala i blaga uzvisina na kojoj je kaštel sagrađen. Svakako, citirani izvještaj G. B. Giustiniana iz godine 1553. smješta kaštel neposredno uz most.

Slika 6
Približan položaj solinskoga kaštela danas

česta pojava. Kao takva donesena je na jednom od ranijih prikaza Klisa i okolice.⁴³ S obzirom na sve kasnije prikaze, a posebno one W. Dilicha iz 1609. godine⁴⁴ (sl. 7) i nepoznatoga autora iz 1647., radilo se o visokoj kvadratnoj trokatnoj kuli sa skarpom u donjem dijelu te kruništem i/ili mašikulom na konzolama na vrhu. Pojedini prikazi (npr. Rota, a posebno Camocio, koje kasniji kartografi kopiraju) kulu jednom donose s četverostrešnim krovom na vrhu, a drugi put bez krova.⁴⁵ S obzirom da se radi o vojnoj i obrambenoj građevini smatramo da krova nije bilo. Uz kulu je, kao što smo vidjeli, sagrađeno utvrđeno dvorište s kućama tako da je kula ostala na njegovoj istočnoj strani ili na jednom od uglova bedema – jugoistočnom ili sjeveroistočnom. Dvorište (u izvorima revelin, citadela i sl.) zauzimalo je nekih petstotinjak četvornih metara i

unutar njega je bilo smješteno nekoliko kuća. Sudeći po prikazu iz godine 1647. te kuće su se nalazile uz južni i zapadni bedem. Po Dilichovu i Coronellijevu prikazu, te onom iz godine 1647., bedemi koji su zatvarali dvorište također su imali skarpu u donjem dijelu. Na Coronellijevu prikazu i crtežu iz 1647. na jugozapadnom i sjeverozapadnom uglu te na sredini sjevernoga bedema nalazi se po jedna manja kula. Dilichov prikaz ne bilježi te kule već nešto nalik stražarnici izbačenoj iz linije bedema na zapadnoj strani. Kod Dilicha je dvorište nepravilna oblika. Vrata prema Splitu bila su na južnom zidu u blizini njegova spoja s glavnom kulom. Zanimljivo je da i Coronelli i nepoznati autor iz 1647. prikazuju kule, bedeme i kuće s južne strane utvrde, točnije »u luku« od istočne preko južne do zapadne strane u neposrednoj blizini utvrde. Čitav

43 V. Firić 2001, str. 10.

44 A. Duplančić 2016, str. 152, 157.

45 V. Firić 2001, str. 11-15. Rotin prikaz je zanimljiv. Datiran u godinu 1570., a na njemu uz kulu i most još uvijek nema revelina iako je već tada sigurno postojao. Stoga smatramo da su Camocijevi prikazi, iako nešto kasniji, točniji od Rotinih koji se sigurno koristio ranijim predlošcima kada uz kulu još nije postojao revelin ili se još uvijek gradi. Međutim, ozbiljnu analizu obiju karata tek treba napraviti.

sklop izgleda kao neko nedovršeno tvrđavsko podgrađe koje je jednim dijelom utvrđeno nedovršenim bedemom i kulama. Dapače, vidljiva su i vrata u bedemu na južnoj strani na koja se dolazilo cestom iz pravca Splita, a koja je dalje prema mostu prolazila kroz podgrađe uz istočni bedem kaštela. Međutim o tome imamo vrlo malo vijesti ili tragova. Ipak, sačuvan nam je jedan opis talijanskoga autora s početka 17. stoljeća, a nastao je vjerojatno na temelju turskih popisa. U Solinu se tada nalazi utvrda blizu mora i ušća Jadrana, a u utvrdu i oko nje, tj. u svojevršnom podgrađu (*borgo*) živi oko 100 duša.⁴⁶ U tom smislu je zanimljiva i jedna malo korištena, ali poznata karta Solina iz 1671. godine.⁴⁷ Na njoj je vrlo detaljno prikazan gornji i središnji tok Jadrana do mosta (*Pontte di sallona*) kraj kojega više nema utvrde. U blizini mosta s lijeve obale Rike prikazane su različite ruševine označene legendom *murache diverse destrute* – vjerojatno ostaci spomenutog naselja.

Iako generalni providur Giacomo Foscarini spominje kanal koji su Turci iskopali oko tvrđave⁴⁸ i napunili ga vodom iz Jadrana, ni jedan prikaz ne bilježi taj kanal. Ako je i postojao, morao je biti uz istočni, južni i zapadni bedem tvrđave s obzirom da je sjeverni bedem bio u neposrednoj blizini rijeke. Ipak, obližnji toponim Meterize dozvoljava tu mogućnost. Radi se naime o turcizmu u značenju vojničkoga rova, opkopa, kanala. Isto tako može se raditi i o obrambenom zidu ili nasipu podgrađa solinske utvrde.

Odnos utvrde i mosta teško je točno utvrditi. Jedan od citiranih izvora, onaj sindika G. B. Giustinianija, jasno kaže da se most nastavlja/naslanja na samu utvrdu.⁴⁹ Iako je prevoditeljica taj dio teksta prevela s »utvrda ... blizu koje se nalazi kameni most« smatramo da bi se izraz *contiguo alla detta forteza* bolje preveo s »(most) koji se nastavlja na utvrdu«. Ovu pretpostavku temeljimo na još jednom prikazu solinskoga kaštela koji se u potpunosti razlikuje od ostalih. Radi se o grafici iz godine 1651. s prikazima utvrda koje je generalni providur Foscolo osvojio u Dalmaciji tijekom Kandijskoga rata.⁵⁰ To je jedinstveni prikaz solinskoga kaštela (kojega ovdje donosimo uvećanog i čitljivijeg) jer se radi o pogledu na kaštel s desne obale

rijeke, tj. prikazan je pogled na sjevernu stranu kaštela (sl. 8). Radi se o već spaljenoj utvrdu (*Fortezza Di Salona abruciata*) i gotovo potpuno porušenoj kuli na koju se naslanja kameni most na lukovima.⁵¹ Cesta prolazi istočno od kule, između utvrde i kuća koje se tu nalaze. Prikazan je i minaret džamije za koji je teško reći nalazi li se unutar utvrde ili izvan nje s južne strane. Jasno se vide zabati krovova spaljenih kuća u unutrašnjosti utvrde (možda zato Coronellijev prikaz i crtež iz 1647. prikazuju »kule« na bedemima utvrde). Sudeći po ovom prikazu kuće su bile naslonjene na bedeme s njihove unutrašnje strane (što za fortifikacije nije dobro upravo radi lakšega širenja požara i slabljenja samih bedema). Čak su prikazani i otvori (prozori i vrata) u bedemima prema rijeci. Kuće su prikazane i s druge strane mosta, na desnoj obali Jadrana, zapadno od ceste. Usporedimo li ga s ostalim prikazima (u prvom redu Dilichovim) dolazimo do potvrde zaključka da je utvrda tijekom turske vladavine, a posebno u četrdesetak godina, koliko dijeli ovaj prikaz od Dilichova, doživjela brojne promjene. Unutar utvrde i oko nje su sagrađene kuće,⁵² a jedna je korištena i za džamiju. Ovo je u suglasju s izvorima koje smo citirali, a koji govore o postojanju naselja oko utvrde, pa i džamije.⁵³

Arhitektonske paralele za solinski kaštel u literaturi su u osnovnim crtama već iznesene i u prvom redu je istaknuta njegova sličnost s kaštelanskim utvrdama bez obzira što je solinski kaštel imao isključivo vojnu funkciju.⁵⁴ Pri tome se mislilo na sličnost u konceptu. Naime i u Solinu i u Kaštelima (i u zadarskom Poličniku) nastaje utvrda (kula), a oko nje bedemom branjeno naselje ili u solinskom primjeru smještaj za vojnike. Ova se paralela može posebno povući između Solina s jedne strane te Kaštel Novoga, Kaštel Kambelovca, Nehaja te kaštela trogirskoga biskupa u Marini s obzirom da njihovu jezgru, tj. najstariji dio, čini upravo kula.⁵⁵ Višekratne kvadratne kule sa skarpom u donjem dijelu kakve su sačuvane u Kaštel Novom, Marini i dijelom u Nehaju dobra su paralela za rekonstrukciju izgleda kule solinskoga kaštela. Razlika je mogla postojati na zadnjoj etaži. Solinska kula je radi svoje vojne funkcije mogla biti

46 F. Rački 1882, str. 179.

47 A. Duplančić 1999, str. 10.

48 G. Novak 1964, str. 18.

49 Š. Ljubčić 1877, str. 216; Lj. Šimunković 2011, str. 56.

50 F. Difnik 1986, sl. 4. Prikaz je minijaturan, ali čitljiv.

51 Na ustupljenoj fotografiji ovoga uvećanog prikaza zahvaljujem kolegi Arsenu Duplančiću.

52 Kuće u utvrdu i oko nje nalazi se i na Coronellijevu prikazu iz 1649., vjerojatno nastalom na temelju nekih ranijih prikaza.

53 V. Solitro 1989, str. 184; F. Rački 1882, str. 179.

54 I. Babić 1984, str. 154. Ipak valja upozoriti da je na nekoliko mjesta istaknuto kako je solinski kaštel služio i kao zaštita lokalnom stanovništvu pa bi trebalo ponovo podsjetiti na spomenute prikaze iz 17. stoljeća na kojima se s južne strane Jadrana uz utvrdu vidi i nekakvo naselje (s bedemima?).

55 Usporedbe bi mogli vući i dalje te ih naći u velikom broju dalmatinskih mjesta pa smo naveli samo one najbliže.

Slika 7
Solinski kaštel u knjizi W. Dilicha iz godine 1609.

Slika 8
Solinski kaštel na grafici iz godine 1651., Museo Correr, Venecija

bez krova dok su ostale uz obrambenu imale i naglašenu stambenu odnosno ladanjsku funkciju. Ipak, uzmemo li u obzir spominjani Dilichov crtež iz godine 1609. na kojemu je prikazana visoka kula s nešto nižom skarpom i kruništem (vjerojatno okruženim mašikulom na konzolama), postoji mogućnost da je kula solinskoga kaštela sličnija prvoj fazi kule Statileo u trogirskom Malom polju,⁵⁶ a dijelom i kula na sjeveroistočnom i sjeverozapadnom uglu Vitturijeva kaštela u Kaštel Lukšiću.

Gradnju kule, a onda i čitave utvrde kraj mosta u Solinu potrebno je vezati za »sloj« utvrđivanja mletačkih posjeda u Dalmaciji koji se može datirati u zadnja tri desetljeća 15. stoljeća i početak 16. stoljeća. S obzirom na sveprisutnu tursku opasnost, ali i sukobe s podanicima ugarsko-hrvatskoga kralja, utvrđenja su gradili i središnja vlast i brojni pojedinci. Niz privatnih kaštela od Barbarinca do Resnika, oko kojih će se razviti današnja Kaštela, pa i dalje prema trogirskom Malom polju, Segetu i Marini, najbolji su primjeri takve gradnje.⁵⁷ Mletačka uprava će na sve veću tursku prijetnju odgovoriti brojim mjerama koje su podrazumijevale uvođenje novih službi izvidnika i špijuna, organizaciju lakoga konjaništva – stratiota, dodatno utvrđivanje gradova, gradnju brojnih stražarnica i dojavnih postaja.⁵⁸ Tako će vjerojatno sedamdesetih i početkom osamdesetih godina 15. stoljeća potaknuti gradnju utvrde na Zadvarju, a oko godine 1499. trogirska komuna započet će s gradnjom utvrde Znoilo kod Prgomete.⁵⁹ Starije se utvrde nastoje ojačati i popraviti kao što je to slučaj s omiškim Starigradom i Visućem.⁶⁰ U vrijeme podizanja solinskoga kaštela vjerojatno su utvrđeni i Kamen te Kuk iznad Kučina.⁶¹ Dapače, s obzirom da je to isplativije, Mlečani će sufinancirati gradnju i obnovu privatnih utvrda. Ipak, ne možemo se oteti dojmu da je središnja vlast, za razliku od pojedinaca (plemića i Crkve), bila prilično inertna u osiguranju svojih dalmatinskih posjeda (barem u okolici Splita i Trogira). Iako su tamošnji providuri i gradski knezovi upozoravali na brojne teškoće i »rupe« u obrani, iz ovdje citiranih izvora vezanih za solinski kaštel vidjeli

smo kako su se pojedini problemi rješavali sporo. Zato i ne čudi kada energični splitski knez A. Michieli u svom izvještaju na nekoliko mjesta jasno kaže da je u svojim nastojanjima često apsolutno sam!⁶² Naravno, spomenutu inertnost bi velikim dijelom trebalo pripisati i službenoj politici Republike Sv. Marka. Venecija se nikada nije htjela do kraja zamjeriti Turcima, a ratove koje je s njima vodila nastojala je gotovo uvijek izbjeći. Tako nije ni ometala turska osvajanja u unutrašnjosti Dalmacije (i dublje u zaleđu), čuvajući uski obalni pojas i otoke – jedini teritorij koji ih je, gotovo do kraja Republike, istinski zanimao na istočnoj jadranskoj obali. Solinski kaštel, iako strateška točka, našao se tako na rubu ovoga teritorija te na granici mletačkih »defanzivnih« nastojanja i osmanskih prijetnji.

Kako smo već rekli, solinski kaštel je srušen tijekom Foscolovih ratnih operacija u Solinskom polju. Nakon uspostave granice godine 1671. (tzv. linija Nani), koja je prebačena sjeverno od Klisa, a posebno nakon što se unutrašnjost Dalmacije oslobađa turske vlasti tijekom druge polovine 17. i početkom 18. stoljeća, ovo će mjesto gubiti svoju vojno-stratešku važnost.⁶³ Ali javit će se ponovno, pa će Venecija na mjestu kaštela izgraditi kvartir za vojnike i carinarnicu koje smo već spominjali. Dakle, i u 18. stoljeću ovdje će biti svojevršno predstavništvo mletačke vlasti u Solinu. S tim u vezi je i nalaz koji ranija literatura poznaje, ali je s vremenom zaboravljen. Naime, u solinskoj Gradini nalazi se jedan kasnoantički kapitel, koji je očito tamo donesen, ali je vrlo sličan ostalim kapitelima pronađenima na tom lokalitetu (sl. 9). Na kapitelu je sačuvan manji natpis dimenzija 31 x 21 cm i slova visine 2 cm (sl. 10):

VIA PRISTINAE INTEGRITATI
RESTITUTA IOANNIS PASQUALIGO PIISSIMI
PRETORIS VIGILANTIA
A D MDCCXLIV
CAL SEPT

56 K. Cicarelli 1964.

57 V. Omašić 2001, str. 151-196; K. Marasović 2002.

58 G. Praga 1981, 171-174.

59 I. Babić 1984, str. 126; I. Alduk 2005, str. 225. Zadvarje će doći u turske ruke već oko godine 1500. Znoilo se nikada neće izgraditi do kraja, a i ono izgrađeno će biti porušeno i napušteno. U drugoj polovini 15. stoljeća i prvoj polovini 16. stoljeća Venecija i Osmansko Carstvo vrlo često su u ratu: 1463. – 1479., 1499. – 1503., 1537. – 1540. Manji sukobi na granici još su češći.

60 V. Kovačić 2002, str. 77-79, 83-84.

61 I. Alduk 2009.

62 G. Novak 1964, str. 130-131. Dapače, izgleda da je knez bio u sukobu s najvišim predstavnicima mletačke vlasti u Zadru. Odatle možda i razlike između njegovog izvještaja i izvještaja generalnoga providura Foscarinija u opisu gubitka solinskoga kaštela i važnosti onoga na Kamenu.

63 Na karti koju donose I. Babić (1984, str. 110) i A. Duplančić (1993, str. 206), a koja potječe iz 1702., utvrde na tom mjestu više nema ni u tragovima i prikazan je samo most.

Via pristinae integri/tati restituta Ioan/nis Pasqualigo piis/simi pretoris / vigilantia / A(nno) D(omini) MDCCXLIV / cal(endas) sept(embris)

Prijevod: Stara cesta u potpunosti je obnovljena brigom Ivana Pasqualiga, najpobožnijega kneza, 1. rujna godine Gospodnje 1744.

Natpis najprije donosi don Frane Bulić i kaže da se nalazi u Solinu u kući nasljednika Marina Paraća.⁶⁴ Luka Jelić je nešto detaljniji u opisu mjesta gdje se čuva kapitel i iz toga proizlazi da se rečena kuća nalazila na lijevoj obali Jadra u blizini križanja s kojega jedna cesta vodi u Vranjic, druga prema mostu preko Jadra, a treća prema Jankovoj mlinici i dalje prema Klis-Kosi (dakle negdje na današnjim Meterizama).⁶⁵ Bulić unosi manju pomutnju kada sljedeći put spominje taj kapitel, ali ga smješta u kuću na križanju (*al trivio*) blizu solinskoga mosta.⁶⁶ Kako bilo, zbog sličnosti s kapitelima iz Gradine i taj je na kraju dospio u Gradinu iako ne možemo biti potpuno sigurni da od tamo i potječe. Međutim, ovdje nam je važan natpis na njemu. Iz njega doznajemo da je godine 1744. splitski knez Zuan Pasqualigo (knez od 1742. do 1746.) obnovio staru cestu. Radi se gotovo sigurno o cesti koja je iz Splita preko Dujmovače i solinskoga mosta vodila prema Klisu i dalje prema Bosni. Četrdesetih godina 18. stoljeća ta je cesta gotovo u čitavoj dužini bila u vrlo lošem stanju što je detaljno opisano u izvještaju inženjera Antonija Ferrarija iz ožujka 1740.⁶⁷ Po njemu je cesta od Klisa do Splita u gotovo čitavoj dužini u lošem stanju. To se posebno odnosi na dio od oko 150 koraka od mlinova koji pripadaju kliškoj tvrđavi do solinskoga mosta te na još 60 koraka od mosta u pravcu Splita. Most je u relativno dobrom stanju. Izvještaj donosi i troškovnik radova s procjenom potrebnoga broja radnika i radnih dana. Pasqualigo je četiri godine kasnije vjerojatno po tome postupio i obnovio cestu. U blizini same ceste ili baš na mostu, tj. na nekom vidljivom mjestu, o tome je postavio i natpis uklesavši ga na raniji kapitel. Nekoliko desetljeća kasnije, godine 1771.-1772., sudeći po kratkoj Fortisovoj napomeni, ni most više neće biti u dobrom stanju.⁶⁸ Ipak, proći će još gotovo 150 godina prije nego se uruši.

Solinsko antičko i ranosrednjovjekovno nasljeđe ima nemjerljivu ulogu u kontekstu nacionalne, ali i europske povijesti. Koliko god ono gradu Solinu pružalo

Slika 9
Kapitel s natpisom iz godine 1744. u Gradini (snimio I. Alduk)

Slika 10
Natpis na kapitelu u Gradini o popravku ceste (snimio I. Alduk)

mogućnosti za razvoj, toliko je on u jednoj mjeri i njihov »talac« jer su ostala povijesna razdoblja i zanimanje za njih gotovo ostala po strani. Međutim, i oni su vrijedni istraživanja. Ovaj rad prilog je poznavanju nestale i zaboravljene solinske povijesti.

64 F. Bulić 1887, str. 125.

65 L. Jelić 1897, str. 31-32.

66 F. Bulić 1913, str. 11.

67 D. Billić 2013, str. 171, str. 302-303.

68 A. Fortis 1984, str. 175.

Literatura

- I. Alduk 2005 Ivan Alduk, *Uvod u istraživanje srednjovjekovne tvrđave Zadvarje*, Starohrvatska prosvjeta, ser. III, sv. 32, Split 2005, 217-235.
- I. Alduk 2009 Ivan Alduk, *Tvrđava Kuk iznad Kučina*, Tusculum 2, Solin 2009, 71-83.
- I. Alduk 2010 Ivan Alduk, *Rustem-paša i Mihrimah*, Tusculum 3, Solin 2010, 63-69.
- I. Alduk 2015 Ivan Alduk, *Solinske utvrde (I). Gradina na temelju izvora iz 16. stoljeća*, Tusculum 8, Solin 2015, 107-116.
- I. Babić 1984 Ivo Babić, *Prostor između Trogira i Splita*, Split 1984.
- N. Bajić-Žarko 2004 Nataša Bajić-Žarko, *Split kao trgovačko i tranzitno središte između istoka i zapada u 18. stoljeću*, Split 2004.
- D. Bilić 2013 Darka Bilić, *Inženjeri u službi Mletačke Republike*, Split 2013.
- F. Bulić 1887 Frane Bulić, *Iscrizioni d' epoca veneta*, Bullettino di archeologia e storia dalmata X, Spalato 1887, 125.
- F. Bulić 1913 Frane Bulić, *Trovamenti antichi romani e medioevali a Gradina di Salona*, Bullettino di archeologia e storia dalmata XXXVI, Spalato 1913, 3-19.
- K. Cicarelli 1964 Ksenija Cicarelli, *Popravak kule Statilića u Segetu kod Trogira*, Zbornik zaštite spomenika kulture XV, Beograd 1964, 99-104.
- F. Difnik 1986 Franjo Difnik, *Povijest Kandijškog rata u Dalmaciji*, Split 1986.
- W. Dilich 1609 Wilhelm Dilich, *Kurtze Beschreibung und eigentliche Abrisse dero Länder und Festungen ...*, Cassel 1609.
- A. Duplančić 1986 Arsen Duplančić, *Kula-stražarnica na Glavičinama u splitskom polju*, Vesnik vojnih muzeja 30-31, Beograd 1986, 96-101.
- A. Duplančić 1987 Arsen Duplančić, *Popisi državnih zgrada u Splitu iz god. 1789. i 1804.*, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske 13, Zagreb 1987, 151-175.
- A. Duplančić 1993 Arsen Duplančić, *Grada za poznavanje kliške tvrđave do početka 19. stoljeća*, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske 17/1991, Zagreb 1993, 193-214.
- A. Duplančić 1999 Arsen Duplančić, *Crkve kraljice Jelene u Solinu*, Split 1999.
- A. Duplančić 2016 Arsen Duplančić, *Salona na slici Carla Haasea*, Tusculum 9, Solin 2016, 147-171.
- E. Dyggve 1989 Ejnar Dyggve, *Izabrani spisi*, Split 1989.

- V. Firić 2001 Valter Firić, *Klis na starim crtežima, gravurama i fotografijama*, Klis 2001.
- A. Fortis 1984 Alberto Fortis, *Put pod Dalmaciji*, Zagreb 1984.
- L. Jelić 1897 Luka Jelić, *Crtime o najstarijoj povijesti Splita*, Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva N.S. II/1896-1897, Zagreb 1897, 26-41.
- M. Kadi [1999] Marijan Kadi, *Calergijeva topografsko-katastarska karta splitsko-kliškog područja iz 1675. i njezina obnova*, u: Milan Hodžić (uredio), *Kaštela kolijevka Hrvatske. Zbornik*, Kaštela [1999], 83-92.
- L. Katić 1993 Lovre Katić, *Topografske bilješke solinskoga polja*, Rasprave i članci iz hrvatske povijesti, Split 1993, 293-314
- L. Katić 2007 Lovre Katić, *Naseljenje današnjeg Solina*, Split 2007.
- L. Katić – Ž. Rapanić 1971 Lovre Katić – Željko Rapanić, *Prošlost i spomenici Solina*, Solin 1971.
- D. Kečkemet 1980 Duško Kečkemet, *Splitska utvrda Kamen*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 22 (Fiskovićev zbornik II), Split 1980, 120-136.
- V. Kovačić 2002 Vanja Kovačić, *Tvrđave na donjoj Cetini u obrani omiškog komunalnog teritorija*, Omiški ljetopis 1, Omiš 2002, 73-90.
- M. Kozličić 1995 Mithad Kozličić, *Kartografski spomenici hrvatskog Jadrana. Izbor karata, planova i veduta do kraja 17. stoljeća*, Zagreb 1995.
- Š. Ljubić 1876 Šime Ljubić, *Commissiones et relationes Venetae, I*, Zagrabiae 1876.
- Š. Ljubić 1877 Šime Ljubić, *Comissiones et relationes Venetae, II*, Zagrabiae 1877.
- Š. Ljubić 1880 Šime Ljubić, *Comissiones et relationes Venetae, III*, Zagrabiae 1880.
- K. Marasović 2002 Katja Marasović, *Kaštelanski kašteli*, doktorska disertacija, Zagreb 2002.
- P. Matković 1878 Petar Matković, *Dva talijanska putopisa po balkanskom poluotoku iz XVI. vieka*, Starine X, Zagreb 1878, 201-256.
- V. Morpurgo 1962 Viktor Morpurgo, *Daniel Rodriguez i osnivanje splitske skele u XVI stoljeću*, Starine 52, Zagreb 1962, 185-415.
- J. J. Norwich 1983 John Julius Norwich, *A History of Venice*, London 1983.
- G. Novak 1964 Grga Novak, *Mletačka uputstva i izvještaji, IV*, Zagreb 1964.
- G. Novak 1972 Grga Novak, *Mletačka uputstva i izvještaji, VII*, Zagreb 1972.
- G. Novak 1978 Grga Novak, *Povijest Splita, III*, Split 1978.

- V. Omašić 2001 Vjeko Omašić, *Kaštela od prapovijesti do početka XX. stoljeća, I, II*, Kaštel Lukšić 2001.
- G. Praga 1981 Giuseppe Praga, *Storia di Dalmazia*, Roma 1981.
- F. Rački 1882 Franjo Rački, *Prilozi za geografsko-statistički opis bosanskog pašaluka*, Starine XIV, Zagreb 1882, 173-195.
- F. Rački 1889 Franjo Rački, *Izvodi za jugoslavensku poviest iz dnevnika Marina ml. Sanuda za g. 1526-1533*, Starine XXI, Zagreb 1889, 133-183.
- M. Sanudo 1863 Marino Sanudo, *Rapporti della Republica Veneta coi Slavi meridionali. Brani tratti dei diarii manoscritti: 1501-1517*, Arkiv za povjestnicu jugoslavensku VI, Mletci 1863.
- V. Solitro 1989 Vicko Solitro, *Povijesni dokumenti o Istri i Dalmaciji*, Split 1989.
- A. Tudor 2009 Ambroz Tudor, *Tizianov portret Fabricija Salvaressa. Prilog biografiji jednog mletačkog trgovca na Hvaru*, u: Sanja Cvetnić – Milan Pelc – Daniel Premerl (uredili), *Sic ars deprenditur arte. Zbornik u čast Vladimira Markovića*, Zagreb 2009, 539-549.
- G. Vinjalić 2010 Gašpar Vinjalić, *Kratki povijesni i kronološki pregled zbivanja koja su se dogodila Slavenima u Dalmaciji, Hrvatskoj i Bosni (1514-1769)*, Split 2010.

Summary

Ivan Alduk

The fortifications of Solin (II)

The Venetian fortress at the bridge

Key words: Solin, Jadro, fortress, bridge, Venetian Republic, Ottoman Empire, Zuane Pasqualigo

The paper deals with the history of the lost Venetian fortress (*kaštel*) near the bridge in Solin, at the left bank of the lower course of the Jadro river. By combining written sources and presentations made in the 16th and the 17th centuries, reconstructed are the fortress construction, development and appearance. The fortress was constructed as a tower, probably around 1510, and annexed in the following decades, to have received also a fortified courtyard next to the tower, with an accommodation building for soldiers and stratiots. In 1571 the fortress was taken from the Venetian mercenary garrison by the Ottoman Turks, who placed their garrison in it. The fortification was entirely or at least mostly destroyed during the Leonardo Foscolo's operations in 1647 that preceded taking of Klis in 1648, after 111 years of Ottoman rule. The Solin fortress was a fortress typical for the late 15th and early 16th centuries. Several of these have been preserved in Dalmatia, the closest analogies being found in some of the fortified mansions of Kaštela (Kaštel Kambelovac, Kaštel Novi, Nehaj) and farther on in the territory of Trogir (Seget-Malo polje, Marina). Construction of the tower, and then of the entire fortress by the bridge in Solin is to be related to the »tier« of fortifying Venetian possessions in Dalmatia, that may be dated to the last three decades of the 15th and the early 16th centuries. To the growing Ottoman threat, the Venetian administration responded by numerous measures, including introduction of new military services of scouts and spies, organisation of light cavalry – the stratiots, additional fortification of towns, building numerous sentry and watching posts. Yet, one cannot help the impression that the central government, unlike individuals (nobility and Church), was quite inert about securing its Dalmatian possession (at least in the vicinities of Split and Trogir). The Solin fortification is among the best examples of this inertia.

Thus, the fortification was demolished as early as in the 17th century. In its stead left was a sort of representation of the Venetian government in Solin, till the fall of the Venetian Republic in 1789 (soldiers quarter and customs house). To this story relates the inscription that used to stand at or near the mentioned buildings, and speaks about reconstruction of the old road (over the bridge) in 1744, at the time of the executive magistrate of Split, Zuane Pasqualigo.

Translated by Radovan Kečkemet

